

Vakfiyelerin Dilinden İstanbul'un Bazı Cami ve Mescitleri Hakkında Yeni Bulgular*

Çiğdem Gürsoy**

Öz

Osmanlı günlük hayatının vazgeçilmez unsuru olan vakıfların sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik alanlarda yapmış oldukları hizmetlerin yıllar içinde çeşitlendiği bilinmektedir. Konu hakkındaki detayları vakıfların kuruluş senetleri olan vakfiyelerde bulmak mümkündür. Hayırseverler vakfiyeler sayesinde duygu ve düşüncelerini somutlaştırırken aynı zamanda yaşadıkları dönemi yansıtan bilgileri günümüze kadar ulaştırmışlardır. Bu kapsamda Osmanlı kent tarihi çalışmalarında vakfiyeler üzerinden ilerlemek birincil kaynaklardan detaylı sonuçlara ulaşabilmenin şartlarından biri olarak görülmüştür. Vakıf kaynaklı yapılan çalışmalar genellikle gayrimenkul vakıflar üzerinden örneklenmiş menkul vakıflardan yeterince istifade edilmemiştir. Sınırlı sayıdaki menkul vakıf araştırmalarında ise para vakıfları ön plana çıkmıştır. Söz konusu araştırmalarda para vakıfları kredi unsuru olarak ele alındığından sadece sayısal verileri ekonomik alanlarda değerlendirilmiştir. Vakfiyeler bütün halinde incelendiğinde ise para vakıflarının bilinenin ötesinde en az gayrimenkul vakıflar kadar sosyo-kültürel bilgiler içerdiği görülmektedir. Çalışmanın amacı, para vakıflarını sıkıştıkları dar çerçevenin dışına taşıyarak vakıf eserlerin/hayratların sürdürülebilirliğine katkılarını araştırmaktır. Seçilen örnekler sayesinde birden fazla para vakfının katkı sağladığı hayratların yıllar içerisinde geçirdiği değişimler takip edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı, vakıflar, para vakfi, vakfiye, hayrat, kent tarihi, İstanbul.

* Geliş Tarihi: 16 Ağustos 2016 – Kabul Tarihi: 11 Mayıs 2017

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz:

Gürsoy, Çiğdem (2019). "Vakfiyelerin Dilinden İstanbul'un Bazı Cami ve Mescitleri Hakkında Yeni Bulgular". *bilig – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 90: 161-190.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstinye Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Ekonomi Bölümü – İstanbul/Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9292-1963>.

cgursoy@istinye.edu.tr

Giriş

Vakıf, kişilerin sahip oldukları mallarından ve bunların gelirlerinden kendi istekleri ile ebediyen vazgeçerek toplumun yararına kullanıma sunmasıdır. Vakıf hukuku, söz konusu malları vakfeden kişilere hizmetleri karşılığında yapmak istedikleri hayır işlerini belirleme ve vakıflarını yönetme imkânı sağlamıştır. Bu sayede hayırseverlerin duygu ve düşünceleri doğrultusunda kurulan vakıflar, zamanla sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik alanlardaki hizmetlerini çeşitlendirerek Osmanlı İmparatorluğu'nun "Vakıf Medeniyeti" olarak anılmasını sağlamışlardır.

Vakıf çatısı altında yapılan kent tarihi çalışmalarında bugüne kadar sıklıkla padişah ve ailesi ile askerî sınıfın kurdukları vakıflar araştırılmıştır. Bu kapsamda Ömer Lütfi Barkan'ın 1979'da yayınlanan *Süleymaniye Cami ve İmareti İnşaatı (1550-1557)* isimli eseri vakıflar hakkında yapılan detaylı çalışmalara örnektir. İki cilt halinde yayınlanan eserde konu; emir ve fermanlardan cami inşaatında kullanılan malzemelere kadar geniş bir yelpazede incelenmiştir. Ayrıca, verilerden İstanbul'un ekonomik ve sosyal hayatı hakkında bilgilere de ulaşmak mümkündür. Tevfik Güran'ın *Ekonomik ve Malî Yönleriyle Vakıflar: Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları* isimli kitabında ise iki ayrı vakfın vakıf muhasebe defterleri incelenerek sonuçların vakfiyeleri ile uygunluğu kontrol edilmiştir (2006). Süleymaniye Vakfî'nin 300, Şehzade Süleyman Paşa Vakfî'nin 200 yıllık belgeleri sayesinde vakıflar aracılığı ile yürütülen kamu politikaları ve yıllar içindeki değişimleri takip edilmiştir. Ayrıca, dönemlerinin temel gıda maddelerinin fiyatları, ücretler, para birimlerindeki değişimler, mukataa ve cizye gelirleri gibi verilerle vakıfların buldukları kentlere mali ve ekonomik katkıları detaylandırılmıştır (2006). Her iki çalışmada da vakıfların toplu şekilde tutulan defterleri bir yandan vakıf işletmesi hakkında bilgiler verirken diğer yandan ek belgelerin bulunmasında yol gösterici olmuştur. Vakıflarla ilgili yayınları çeşitlendirmek mümkündür, 1900'den Eylül 2015'e kadar olan dönemde yapılan çalışmaların tamamının bibliyografyası Hüseyin Çınar ve Miyase Koyuncu Kaya tarafından *Vakıflar Kaynakçası* adı altında yayınlanmıştır (2015).

Küçük vakıflar hakkında belge bulmanın zorluğu ve takibi büyük vakıflara nispetle oldukça güçtür. Bu aşamada, 16.yy'ın ortalarından 17.yy başına kadar kaydedilmiş üç vakıf tahrir defteri halkın kurduğu küçük vakıfların varlığı ve hizmetlerinin yaygınlığı hakkında kaynak sağlamıştır. Defterler aynı zamanda İstanbul'un nahiyeleri, mahalleleri ve vakıflarının 50 yıl arayla envanteri niteliğindedir. 1546 yılına ait ilk defterde 2515, 1600 yılına

ait üçüncü defterde 3263 vakıf bulunmaktadır. Arada kalan ikinci tahrir defteri henüz yayınlanmamıştır. Tahrirlerden ilki, Ömer Lütfi Barkan ve Ekrem Hakkı Ayverdi'nin birlikte hazırladıkları *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihli* eserdir (1970). Mehmet Canatar'ın yayınladığı *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 1009 (1600) Tarihli* üçüncü defter ise mahalleleri ve vakıfları karşılaştırma imkanı sağlayarak önemli bir işlevi yerine getirmiştir (2004). Mahallelerin karşılaştırılması aşamasında yukarıdaki iki kaynağı tamamlayan bir diğer çalışma, İstanbul mahallelerini 15.yy'ın ikinci yarısından 20.yy'ın ortalarına kadar takip ederek inceleyen Ekrem Hakkı Ayverdi'nin, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskânı ve Nüfusu* isimli kitabıdır (1958). Araştırma boyunca bu üç eserden sıklıkla faydalanılmıştır.

Defterlerden her mahallede ortalama 5-10 arası vakıf kurulduğu anlaşılmaktadır. Vakfiyelerde hayratlara yapılan yardımlar göz önüne alındığında mahalle halkının kurduğu vakıfların araştırılması, kent tarihi çalışmalarına farklı bir katkı sağlayacaktır. Sosyo-kültürel tarih çalışmalarında para vakıflarının gayrimenkul vakıflarına göre oldukça geri planda kaldığı tespit edilmiştir. Yukarıda bahsi geçen *Vakıflar Kaynakçası*'ndan görülebileceği gibi para vakfı ile ilgili çalışmalar daha ziyade işin fihi yönü ile kredi kurumu olması arasındaki dar kapsamda sınırlıdır. Oysaki para vakıfları vakfiyeleri sadece iktisadi hayata değil aynı zamanda sosyal ve kültürel hayata ilişkin pek çok veri barındırmaktadır (Gürsoy 2019). Söz konusu verilerden yola çıkarak, para vakıfları ile ilgili araştırmaların hukuk ve iktisadiyatla sınırlı kalmaması gereği ortadadır. Yapılan gözlem ve tespitler sonucunda çalışmanın amacı kent tarihi araştırmalarında para vakıflarının önemini vurgulamak ve söz konusu vakıf tipinin vakıf eserlerin ve hayratların sürdürülebilirliğine katkılarını değerlendirmek olarak belirlenmiştir.

Birincil kaynak olarak para vakfı vakfiyelerinin kullanılacağı tespit edildikten sonra araştırılacak bölge seçiminde İstanbul Müftülüğü Şerhiye Sicilleri Arşivi'nde (İMŞSA.) bulunan 3950 para vakfından faydalanılmıştır. Hem çerçeveyi daraltmak hem de aynı başlık altında toplayabilmek adına sicildeki 27 mahkeme arasından Evkaf Muhasebeciliği Mahkemesi'nde onaylanmış vakfiyeler seçilmiştir. Mahkeme seçiminde sicil sayısına göre vakfiye sayısının fazlalığı rol oynamıştır (Kurt 1994).

Bu aşamada vakıfların kuruluş senetleri olan vakfiyelerin değişmeden kalmak zorunda olan statik belgeler olduğunu belirtmekte fayda vardır. Olması gerekeni gösteren vakfiyelerden ne olduğunu ya da ne olacağını kısaca “de-

ğişim ve dönüşümü” ortaya koyabilmek neredeyse imkânsızdır. Olmazı olur kılmanın diğer bir deyişle vakfiyeler üzerinde yapılan araştırmayı statikten dinamik hale geçirmenin yolu, seçilen konu hakkında dönem kısıtlaması yapmadan mümkün olan en fazla sayıda vakfiyeyi incelemektir. Söz konusu tespitlerden hareketle, araştırmaya tarih kısıtlaması getirilmemiştir.

Vakfiyelerde ayrıntılarıyla vakfın bulunduğu kent, mahalle, vakfın kurucusu, vakfedilen menkuller ve/veya gayrimenkuller, vakfın amacı, inşa edilmesi ve/veya katkı yapılması istenilen hayratlar, görevli ücretleri gibi ana konular detayları ile yer almıştır. Vakfiyelerdeki bilgiler kent, dönem, bölge ve yapılar bazında sistematik olarak değerlendirilerek envanter çıkarılmıştır. Halkın kurduğu vakıflar genellikle yaşadıkları mahalleler ve civarlarına yapılan hizmetleri yansıtmaktadır. İstanbul özelinde sayıları binlerle ifade edilen vakıflar sayesinde zaman içerisinde aynı mahalleler ve hayratlarla birden fazla karşılaşılmıştır. Hazırlanan envanterde pek çok hayratın birden fazla vakfiyede yer aldığı görüldüğünden örnek seçiminde yeniden elemeye gidilmiştir. Sonuç olarak, sıfırdan veya yıkılıp yeniden yapılan, yeri değiştirilen, minber koyulan, büyük tamirler geçiren, mahallesinin adı değişen, bilinenin dışında isimlerle anılan ve hakkında yanlış-eksik bilgilerin bulunduğu tespit edilen hayratlar değerlendirilmeye alınmıştır. Nahiye ya da mahalle temasına altında yapılacak inceleme daha yerinde olsa da yukarıda tespit edilen değerlendirme kalemleri göz önüne alındığında eldeki verilerden yola çıkılarak örneklerin eser bazında ele alınmasına karar verilmiştir.

Örnek olarak seçilen hayratların buldukları mahal ve banileri öncelikle; 1546 ve 1600 yılları Tahrir Defterlerinden, *Hadikatü'l Cevâmi* (Ayvansarâyî 2001) ve *Sicil-i Osmanî*'den (Süreyya 1996) kontrol edilmiştir. Ayrıca, tereddütlü durumlarda İstanbul için hazırlanmış haritalardan; 1913-1914 Alman Mavi Haritaları, Müller-Wiener Haritası, Pervititch Haritası, 1838 yılı camiler haritası ve Ayverdi Haritaları olarak bilinen “19. Asırda İstanbul Haritası”na başvurulmuştur (Dağdelen 2007, Müller-Wiener 2001, Pervititch t.y., Ayverdi 1958). Günümüzdeki konumları Fatih Belediyesi Coğrafi bilgi sisteminden tespit edilmiştir. İkincil kaynak olarak *İstanbul Camileri* (Öz 1997), *Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler* (1991) ve *Eminönü Camileri* adlı eserlerden (1987) faydalanılmıştır. Çalışmada çapraz sorgulama olarak adlandırılan yöntem; vakfiyelerde tespit edilen bilgilerin yukarıda belirtilen farklı kaynaklardan doğrulandıktan sonra kullanılmasını ifade etmektedir. Yapılan tüm değerlendirmeler göz önüne alınarak çalışmada, para vakıfları vakfiyeleri üzerinden vakıf eserlerin ve hayratların yıllar içindeki takibi yapılırken aynı zamanda literatürde tespit edilen isim ve konum karışıklıkla-

rı-eksikleri, tarih hataları bahsi geçen çapraz sorgulamalarla aydınlatılmıştır. Makalenin tamamında vakfiye kayıtları “1825:26/107/54b” şeklinde sayı-sallaştırılmış olarak kullanılmıştır. “1825” vakfiyenin onay tarihini, “26” Evkaf Muhasebeciliği Mahkemesi’nin Şerhiye Sicillerindeki diğer mahkemeler arasındaki sırasını, “107” vakfın Evkaf Muhasebeciliği Mahkemesi’nde kayıtlı sicil numarasını, “54b” ise 107 numaralı sicilde vakfiyenin kayıtlı olduğu sıra ve varak numarasını göstermektedir.

İstanbul’un İskâna Açılması

İstanbul’un fethinden sonra başlanan imar faaliyetleri ilk aşamada, Fatih Sultan Mehmet’in beraberindeki askeri erkânı yönlendirmesiyle kurulan vakıflar sayesinde gerçekleşmiştir. (Ayverdi 1958b: 3) Söz konusu faaliyetler diğer padişahlar tarafından örnek alınarak devam ettirilmiştir. Molla Gürani, Mahmut Paşa, Murat Paşa, Koca Mustafa Paşa gibi şahsiyetler kendi isimleriyle anılan nahiyelerin kurulması esnasında cami, hamam, medrese, çarşı, aşevi gibi yapılardan oluşmuş külliyelerin yapımına öncülük ederek İstanbul’un iskanında önemli görevler üstlenmişlerdir (Canatar 2013: 286).

Nahiyeleri oluşturan mahallelerin kurulması aşamasında ise mescit, mektep, çeşmeden oluşan küçük ölçekli külliyelerin yapımında din adamları, âlimler, alt düzey devlet görevlileri ve halkın ileri gelenleri yer almıştır. Kurulan mahallelerin zaman içindeki ihtiyaçlarını gidermek ve sürdürülebilir kılınmasını sağlamak için devreye mahalle halkının kurduğu vakıflar girmiştir. Her ne kadar imar edilen eserlere gereken maddi destek ilk aşamada banileri tarafından verilmiş olsa da söz konusu vakıfların katkıları göz ardı edilemeyecek seviyededir. Bu aşamada gayrimenkul vakfedecek kadar variyeti olmayan halkın/reayanın, alternatif olarak para vakıflarına yöneldiği tespit edilmiştir. Kent tarihi çalışmalarında bu durumun özellikle dikkate alınarak vurgulanması bütünü kavranabilmesi açısından oldukça önemlidir.

İstanbul’da bir mahallenin kurulabilmesi için öncelikle mahalleye adını veren mescit vakfının kurulduğu, zamanla mahallesinin oluştuğu bilinmektedir. Söz konusu mescitlerin genellikle banilerinin ismini taşıdığı ve “mahallelerin kurucu mescitleri” olarak kaydedildiği tahrir defterlerinden izlenmiştir. Kurucu vakıflar çoğu zaman banilerin ismi ile kaydedilirken bazen isimsiz olanlarına da rastlanılmıştır. Örneğin; 1546 ve 1600 yılı vakıf tahrir defterlerinde Ayasofya Nahiyesi’nde yer alan “Mahalle-i Mescid-i Akbıyık” Akbıyık Mahallesi’nin kurucu mescidi “vakf-ı sahib-ül mescid” şeklinde banisinin ismi olmadan kaydedilmiştir. (Barkan vd.: 10., Canatar 2004: 17). Aynı nahiyedeki “Mahalle-i Mescid-i Hayrüddin Beg” Hayrettin

Bey Mahallesi'nin kurucu mescit vakfı ise “vakf-ı sahib'ül-mescid Hayrüd-din Beğ” olarak banisinin ismi ile kayıtlıdır (Barkan vd.: 28, Canatar 2004: 56).

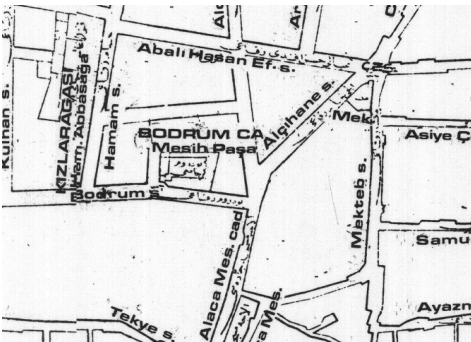
Mahallelerin yerleşime açılabilmesi için kurucu mescitlerinin ardından günlük ihtiyaçların karşılanmasına yönelik çeşitli vakıflar kurulmuştur. Sosyal hayata yönelik çeşme, tulumba, mektep, tekke, gibi hayratlar çoğu zaman banilerinin isimlerini, iktisadi hayata yönelik çarşı, iskele, kapan vs. gibi hayratlar ise buldukları yerin veya çevresinde kümelenen esnaf birliklerinin isimlerini almışlardır. Zamanla bu isimlerin değişebildiği vakfiyelerden tespit edilmiştir. Anlatılan tüm bilgilerin uygulaması Mesih Paşa Camisi, Çakır Ağa Camisi, Elvanzade Mescidi, Alyanak Tekkesi Mescidi, Hacı Davut Mescidi, Altay Camisi, Kasap İlyas Mescidi ve Abayi Ali Bey Mescitleri üzerinden incelenmiştir.

Mesih Paşa Camisi

Osmanlı İstanbul'unda Suriçi'nde aynı isimle anılan birden fazla cami bulunmaktaydı. Her birinin banisi, ihya edeni, mahallesi ve konumuna istinaden farklı başka isimleri de vardı. Aynı baninin birden fazla cami inşa ettirdiği durumlarda ise farklı muhitlerde aynı isimli camilere rastlamak mümkündü. Ayrıca, isim benzerliği olan banilerin camileri de doğal olarak aynı ismi alıyordu.

Bunlardan Mesih Paşa Camisi olarak bilinen cami, iki farklı bani tarafından farklı dönemlerde üç ayrı yerde inşa ettirilmiştir. Vakfediliş tarihine göre ilk inşa edilen Mesih Paşa Cami, banisi Mesih Ali Paşa tarafından Myrelaion Kilisesi'nden çevrilmiştir. Eyice, kilisenin altında bodrum bulunduğu için caminin “Bodrum Camisi” olarak da anıldığını söylemektedir (Ayvansarâyî: 95, Eyice: 220).

Harita 1. Bodrum Cami-Mesih Paşa Cami

19.yy sonlarındaki Ayverdi Haritası'nda “Harita 1'de” cami her iki isimle birden işaretlenmiştir. Bulunduğu sokak, Bodrum Sokağı olarak caminin ismini almıştır.

Kaynak: Ayverdi Haritası C/3.

Vakfi 1501 yılında onaylanan cami, aynı zamanda Laleli-Koska civarındaki Mesih Paşa Mahallesi'nin kurucu camisidir. 1546 ve 1600 tahrirlerinde mahalle var olmasa da kurucu camisinin vakfi Sultan Beyazıd Nahiyesi'nde; "Mahalle-i Mescid-i Kasım Beğ B. Abdullah el-Müştehir bi- Süfiler Mescid-i" Kasım Bey Mahallesi'nin altında "Vakf-ı Camii'ül-Merhum Mesih Paşa" olarak kayıtlıdır (Barkan vd.: 142, Canatar 2004: 214). Mahalle kurulabilmesi için öncelikle kurucu camilerinin inşa ettirildiği, zamanla mahallenin oluştuğu bilgisine örnek olarak Mesih Paşa Mahallesi kurulmadan önce cami vakfının onaylandığı anlaşılmaktadır. Vakfiye kayıtlarından mahallenin 1600'lü yılların başında kurulduğu tespit edilmiştir. 15. yy'ın ortalarından 16. yy'ın son çeyreğine kadar 125 yıl arayla incelenen üç vakfiyede cami ile mahallenin isimleri değişmeden, "Mesih Paşa-yı Atik Camisi" ve "Mesih Paşa-yı Atik Mahallesi" olarak geçmektedir (1647: 26/101/119; 1747:26/102/20; 1774:29/9/113). Ayverdi, mahalleyi Mesih Paşa Mahallesi'nin yanı sıra "Bodrum Camisi Mahallesi" olarak iki farklı isimle kaydetmiştir (Ayverdi 1958 a: 36).

Harita 2. Mesih Paşa Cami

1965 yılı Müller-Wiener haritasında "Harita 2'de" 12 numarada Mesih Paşa Camisi Bizans dönemi kilisesi sınıfında kırmızı taramalı olarak, sağ üst tarafında 5 numara ile Osmanlı dönemi yapılarından Laleli ve sol üstte 3 numara ile Valide Sultan Camileri yeşil olarak işaretlenmiştir.

Kaynak: Müller-Wiener Haritası D7/12.

"Atik/eski" sıfatı, diğer iki Mesih Paşa Camisi ile karıştırılmaması için zamanla halk tarafından eklenmiştir. Ayrıca banı, isim ve konum bilgileri dışında 1774'te onaylanan vakfiyede "cami musluğu ab-ı geşine günlük 2 akçe" olarak kaydedilmiş görevli ücretinden caminin bugüne kadar literatürde bahsedilmeyen çeşmesi ortaya çıkarılmıştır.

Mesih Paşa Camisi olarak bilinen diğer iki cami ise 1585'te sadrazam Mesih Mehmet Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. Bunlardan ilki, Hırka-i Şerif yakınlarında, Ali Paşa semtinde bulunan Hasan Paşa Mescidi'nin Karagümrük'e taşınmasıyla boşalan yerine ikincisi ise taşınan Hasan Paşa Mescidi'nin Karagümrük'te yeniden inşa edilesiyle ibadete açılmıştır.

Harita 3. Eski Ali Paşa Cami-Mesih Paşa Cami

Kaynak: 1913-1914 Alman Mavi Haritaları L/9.

Ali Paşa'daki cami; Mesih Mehmet Paşa, Mesih Paşa, Mesih Ali Paşa ve Eski Ali Paşa Camisi olarak bilinmektedir. Cami, Mesih Mehmet Paşa ismini; sadrazam Mesih Paşa'nın, Mesih Mehmet Paşa olarak tanınmasından dolayı almıştır (Süreyya C. 6: 1743). Eski Ali Paşa ve Mesih Ali Paşa Camisi isimleri ise, civarda bulunan Ali Paşa Cami'nin küçük bir külliye oluşturan çarşısı ve hamamına atfen kullanılmıştır (1704: 26/31/185b).

1913 yılı Alman Mavi Haritalarının Osmanlıca versiyonunda Eski Ali Paşa Cami olarak işaretlenmiş caminin adı, önündeki cadde ve bulunduğu bölge 326 yıl sonra aynı isimle Eski Ali Paşa olarak kaydedilmiştir. Sol taraftaki ok ise Hırka-i Şerif Camisi'ni göstermektedir.

Harita 4. Eski Ali Paşa Cami-Mesih Mehmet Paşa Cami

Kaynak: Müller Wiener Haritası C4/22.

Müller-Wiener Haritası'nda cami, Eski Ali Paşa Cami ve Mesih Mehmet Paşa Cami olarak işaretlenmiştir. 23 numara Hırka-i Şerif Camisidir.

Caminin bulunduğu mahalle, 1546 ve 1600 yılı tahrirleri ile 1704'te onaylanan vakfiyede "Hasan Paşa Mahallesi" olarak geçmektedir (Barkan vd.: 294, Canatar 2004: 460). Mahalleye ve kurucu mescide adını veren banisi Hasan Paşa, aynı zamanda mescidin hemen yanında "Hasan Paşa Mektebi" olarak bilinen hayratı da yaptırmıştır. Sicil-i Osmani, mescidin banisi

Hasan Paşa'nın II. Beyazıt devrinde mirimiran/beylerbeyi ünvanı verilen Hasan Paşa olduğunu ve 1510-1515 arasında vefat ettiğini yazmaktadır (Süreyya C. 2: 630). Hadika'da ise söz konusu Hasan Paşa Mescidi'nin, banisinin izniyle Karagümrük'te uygun bir mahale nakledildiği, boş kalan yerine Mehmet Paşa tarafından 1585'te Mesih Paşa Camisi yapıldığı belirtilmiştir (Ayvansarayi: 257-259, Öz: 83). Çapraz sorgulama sırasında Hadika ve Sicil-i Osmanî'deki bilgiler arasında tarih uyumsuzluğu tespit edilmiştir. Bu durumda, bani Hasan Paşa'nın mescidin taşınma tarihinden yaklaşık 70 yıl önce vefat ettiği anlaşıldığından, mescidin taşıma izni baniden değil vakfın o tarihteki mütevellisinden alınmış olmalıdır. Söz konusu iki caminin, Hadika'dan alıntı yapan Fatih Camileri isimli eserde de karıştırıldığı tespit edilmiştir. Burada, Hasan Paşa'nın 1585'te hayatta olduğu kabul edilerek Mesih Mehmet Paşa'nın Hasan Paşa'dan izin alıp Ali Paşa'daki camiye yıktığı, yerine yenisini yaptırdığı belirtilmiş fakat nakilden hiç bahsedilmemiştir. Karagümrük'teki camiye ise direkt olarak Hasan Paşa'nın vakfettiği belirtilmiştir (*Fatih Camileri*: 162-164).

Harita 5. Hasan Paşa-Ali Paşa Cami

Harita 5'te eski yerinden taşınan Hasan Paşa Mescidi, Karagümrük Meydanı, Karagümrük Caddesi üzerinde Ali Paşa Mescidi olarak kaydedilmiştir.

Kaynak: Ayverdi Haritası D/5.

İşte karışıklıklara sebep olan üçüncü Mesih Paşa Camisi, Karagümrük civarına taşınan Hasan Paşa Mescidi'nin bir diğer adıdır. Sadrazam Mehmet Paşa tarafından Ali Paşa'daki cami ile aynı dönemde inşa ettirilmiştir. Zamanla harap olan cami, Mesih Paşa Camisi adının yanı sıra Fetva Emni Nuri Efendi tarafından ihya edildiği için Fetva Emni Camisi, Karagümrük'te bulunduğu Karagümrük Mescidi ve Sütçü Murat Sokağı'ndaki konumundan dolayı Sütçü Murat Cami olarak farklı isimlerle anılmıştır. Hasan Paşa Camisi'nin nakledilmesi, eski ve yeni konumu hakkındaki bilgiler ile diğer Mesih Paşa Camilerinden ayırt edici özellikler camiye katkı

sağlamak amacıyla düzenlenen para vakfı vakfiyelerinden tespit edilmiştir. (1704: 26/31/185b, 1718: 26/102/102, Ayvansarâyî: 236). Üç Mesih Paşa Camisi de günümüzde ibadete açıktır.

Harita 6. Hasan Paşa Camisi-Mesih Paşa Cami-Ali Paşa Camisi

Kaynak: 1913-1914 Alman Mavi Haritaları L/9.

Harita 6'da Mesih Paşa Camisi isim yazılmadan "cami" olarak kaydedilmiştir.

Çakır Ağa Camisi

İstanbul Suriçi'nde 15.yy'ın ortalarında beş farklı yerde Çakır Ağa Camisi bulunmaktaydı. Bunlardan dördü Fatih devrinde İstanbul subaşısı olan Çakır Ağa tarafından vakfedilmişti. Camiler kurucu cami oldukları için buldukları mahallelere isimlerini vermişler, böylece İstanbul'da aynı tarihlerde Beyazıt, Aksaray ve Vefa'da Çakır Ağa isimli dört mahalle birden kurulmuştu. Aşağıda görüleceği gibi mahaller ve camiler ayırt edilebilmek için farklı isimlerle anılmışlardı. Çakır Ağa'nın söz konusu dört cami dâhil olmak üzere diğer hayratlarının bulunduğu tüm vakıfları, Beyazıt Nahiyesi altında "Mahalle-i Mescid-i Çakır Ağa bin. Abdullah der-kurb-ı bâzâr-ı Kehle", Bit Pazarı yakınındaki "Çakır Ağa Mahallesi"nde" kayıtlıdır. Burada Çakır Ağa'nın yaptırmış olduğu diğer hayrat bilgilerinin yanı sıra harcamalar hakkında da ayrıntılar verilmiştir.

Kapalıçarşı Bit Pazarı yakınlarında Yağlıkçılar Sokağı'nda bulunan Çakır Ağa Camisi'ne 22 merdivenle çıkılması kendisini diğer Çakır Ağa Camilerinden ayırt edici kıldığı için Merdivenli Cami olarak da anılmıştır (Canatar 2004: 168, Barkan vd. 109).

Harita 7'de işaretli yerde bulunan Merdivenli Cami, Uzun Çarşı Caddesi üzerinde Hanlar Bölgesi'nde yer almaktadır. Nasuh Ağa Hanı, Valide Hanı, Kilid Hanı ve Sünbül Han caminin yakın çevresindeki hanlardan bazılarıdır.

Harita 7. Merdivenli Cami-Çakır Ağa Camisi

Kaynak: Ayverdi Haritası B/4.

İkinci Çakır Ağa Camisi, Murat Paşa Nahiyesi'nde "Mahalle-i Mescid-i Çakır Ağa eş-şehir bi-Sufiler" mahallesinin kurucu camisidir. Laleli Camisi'nin karşısından Langa Bostanlarına doğru olan bölgede bulunan cami, Mercimek Cami olarak da bilinmektedir (Canatar 2004: 505, Ayvansarayî: 271). 1752 tarihli vakfiyede Langa yakınlarındaki Çakır Ağa Mahallesi'nin imamı Abdullah Efendi'nin 50 kuruş nakitin yanında bahçe, oda ve menzil gibi mülklerini vakfettiği kayıtlıdır (1752: 26/102/148). Vakıf yaşadığı mahalleye katkı yapmanın yanı sıra, mülkünün geliri ile Kemah Nahiyesi Eğriket Köyü'nde mescit yaptırmıştır. Ayrıca, 50 kuruşun neması ile Eğriket'teki mescidin aydınlatılması için gereken mum-yağ masrafları ile Çakır Ağa Camisi bahçesindeki çeşmenin tamir-bakım giderleri ve su yolcu masrafları karşılanmıştır. Aynı vakfiyede, Çakır Ağa Mahallesi'nin Kuyumcu Bahsayış Mahallesi yakınlarında olduğu detayı verilerek diğer Çakır Ağa Mahallelerinden ayrılmıştır. 80 yıl sonra aynı mahalleye katkı sağlamak için hazırlanmış bir diğer vakfiyede, mahalle ismi değişerek Mercimek Mahallesi olarak kaydedilmiştir. Bu arada mahalledeki taş mektepten de bahsedilmiştir (1828: 26/108/81).

Harita 8. Mercimek Cami-Çakır Ağa Cami

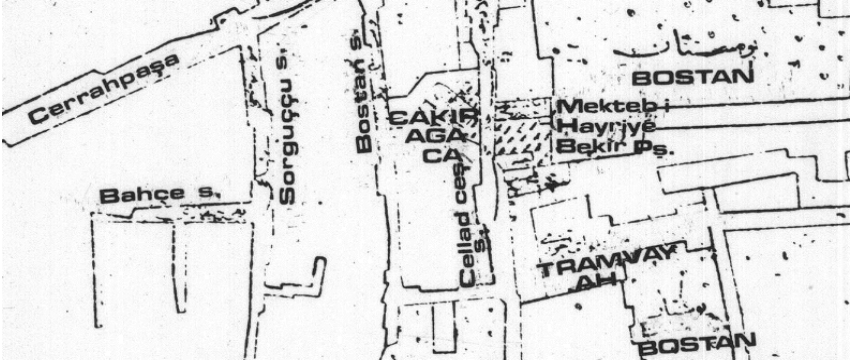

Harita 8'de Murat Paşa Nahiyesi'nde iki Çakır Ağa Camisi birden görülmektedir. 13 numarada Langa'daki Çakır Ağa Camisi, 9 numarada ise Aksaray'daki Çakır Ağa Camisi işaretlenmiştir. 12 numara ise Bodrum/Mesih Paşa Camisidir.

Kaynak: Müller Wiener Haritası D7/13 ve D7/9.

Murat Paşa'daki bir diğer Çakır Ağa Mahallesi de "Mahalle-i Mescid-i Çakır Ağa bin Abdullah der-kurb-ı sük-ı Aksaray" olarak geçmektedir (Canatar 2004: 506, Barkan vd.: 322). 1479 yılında Çakır Ağa tarafından yaptırılan ve mahallenin kurucu camisi olan Çakır Ağa Camisi, bugünkü Aksaray Namık Kemal Caddesi'ni Aksaray Meydanı'na bağlayan köşede bulunmaktaydı (Öz: 40, Ayvansarâyî: 117).

Harita 9. Çakır Ağa Camisi

Kaynak: Ayverdi Haritası C/3.

Harita 9 ve 10, 1880'ler ve 1913 yıllarında Aksaray'daki Çakır Ağa Camisi'nin varlığına işaret etmektedir.

Harita 10. Çakır Ağa Cami

1913 yılında Çakır Ağa Cami sokakta bulunan Çakır Ağa Camisi'nin karşısında Bekir Paşa Mektebi görülmektedir. Sol üst köşede ise Murat Paşa Camisi kaydedilmiştir.

Kaynak: 1913-1914 Alman Mavi Haritaları K/6.

Aksaray Çakır Ağa Mahallesi sakinlerinden Hacı Mustafa Ağa'nın 1706'da onaylanan vakfında, mahallesindeki Çakır Ağa Camisi'nin yanı sıra civardaki Murat Paşa ve Tuti Latif Mescidi'ne de katkı sağladığı tespit edilmiştir

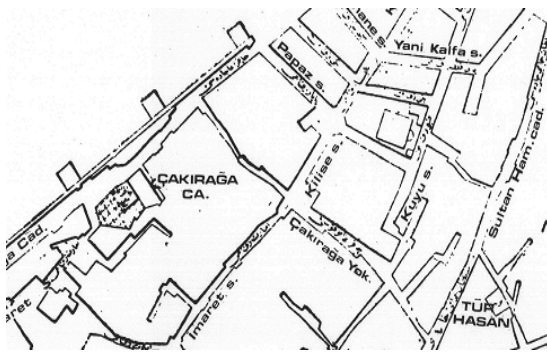
(1706: 26/27/12). Ayrıca vâkîf mahalledeki paçacı dükkânının karşısına çeşme yaptırarak gereken bakımını üstlenmiştir. Vakfiyede, adı geçen üç caminin 1706'da ibadete açık olduğu, vâkıfların ikamet ettikleri mahallelerin yanı sıra civar mahallelerin ihtiyaçlarını karşıladıkları bir kez daha örnekendirilmiştir.

Aynı şekilde Nefise Hanım'ın 1823'te onaylanmış vakfiyesinde, Aksaray yakınlarındaki Çakır Ağa Mahallesi camisinin görevli ücretleri karşılanmıştır (1823: 8/95/80b). Havva Hatun'un 1830'da onaylanmış vakfiyesinde ise mahalle camisinin imam ücretlerinden ve Çakır Ağa Camisi'nin karşısındaki Aksaray Mektebi'nden bahsedilmektedir. Bekir Paşa Mektebi olarak da bilinen mektebin hocasının aynı zamanda Çakır Ağa Camisi imamı hacı seyyid Ahmed Efendi olduğu kaydedilmiştir (1830: 8/95/88). Vakfiyelerden cami ve mektebin zaman içerisinde birden fazla para vakfı sayesinde varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Söz konusu Aksaray'daki Çakır Ağa Camisi, 1956 yılında yol yapım çalışmaları sırasında yıktırılmıştır.

Çakır Ağa'nın banisi olduğu dördüncü cami, Sultan Mehmet Han Nahiyesi'nde Cibali yakınlarında "Mahalle-i Mescid-i Üsküplü" Üsküplü Mescidi Mahallesi'ndedir. Hem mahalle hem de kurucu camisinin ismi civarda Üsküplü Şahin adıyla bilinen kişiye atfen Üsküplü Camisi olarak geçmektedir (Canatar 2004: 405, Barkan vd.: 262, Ayverdi: 51).

Bahsi geçen dört caminin dışında beşinci Çakır Ağa Camisi, Eğri Kapı'da surların hemen dibinde yer almaktadır. Tahrirlerde Eğri Kapı'da Çakır Ağa Mahallesi bulunmamakla birlikte Hadika'da caminin mahallesi ve mektebi olduğu kayıtlıdır (Ayvansarâyî: 116).

Harita 11. Çakır Ağa Cami

1842 tarihli vakfiyede, Eğri Kapı Tekfur Sarayı civarında Çakır Ağa Mahallesi ve mescidinden bahsedilmektedir.

Kaynak: Ayverdi Haritaları D/6.

Mahalledeki tekkede şeyh ve türbedar olan Eyüp Hulusi Efendi'nin kurduğu para vakfı, Çakır Ağa Mescidi, tekkesi ve türbesinin ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir (1842: 8/129/11). Saidiyye tarikine mensup olduğu anlaşılan Hulusi Efendi'nin ikameti için mescit bahçesinin hemen yanında mülk vakfettiği ikinci bir vakfı daha vardır (1855: 8/129/39). Burada vakfedilen mülkün, “kırk odalar derununda, İbrahim Paşa Mektebi ve mahalle camisinin bahçesinin arasında” olduğu tarif edilmiştir. Ayrıca mescidin tekkesinin de varlığından hareketle Saidiyye tarikine mensup Eyüp Hulusi Efendi Tekkesi diğer bir adıyla Çakır Ağa Tekkesi'nin, Çakır Ağa Mescidi'nin hemen yanındaki Kuyulu Bahçe Sokağı'nda olduğu tespit edilmiştir (Fatih Camileri: 274). 1842 yılında onaylanan vakfiye Eyüp Hulusi Efendi Tekkesi'nin kurucu vakfının belgesidir. Ayrıca 1855'teki vakfiye 19.yy ortalarında Eğri Kapı civarında Çakır Ağa Mahallesi'nin ve mahalledeki İbrahim Paşa Mektebi'nin varlığına işaret eder.

Elvanzade Mescidi

Hacı Sinan'ın kurucu mescit olarak inşa ettirdiği aynı isimli Elvanzade Mescitleri vakfiyeler sayesinde detaylandırılan örneklerden bir diğeridir. Öncelikle Hacı Sinan'ın, babasının ismi ile Elvanzade olarak tanındığı bilinmelidir. 15.yy sonlarında vakıfları onaylanan mescitlerden Vefa Nahiyesi'ndeki Elvanzade Mescidi'nin mahallesi “Mahalle-i Mescid-i Hacı Sinan bin Elvan der-nezd-i Hamam-ı Azeban” şeklinde kayıtlıdır. Vakfın aynı isimli diğer kurucu mescidinden ayırt edilebilmesi için yakınındaki Azepler Hamamı'na referans yapıldığı görülmektedir (Canatar 2004: LI ve LX) Söz konusu referansa istinaden mescit ve mahallesi Azepler Mescidi ve Azepler Mahallesi olarak da bilinmektedir (Barkan vd.: 191, Canatar 2004: 297, Alman Mavi: J/9, Müller-Wiener: E4/14 ve E4/13)

Harita 12'de 1913 tarihinde Vefa Unkapanı Caddesi civarında Elvanzade Cami olarak kaydedilen mescit ve hemen yanında okla işaretlenmiş Azepler Hamamı görülmektedir. Araştırma esnasında bulunan 1670 tarihli ilk vakıf Elvanzade Mescidi görevlilerine katkı için kurulmuştur (1670: 26/16/16). 1678'de onaylanan ikinci vakıfta ise vâkıf Mehmet Efendi'nin 200.000 akçe harcayarak Elvanzade Mescidi'ni yeniden inşa ettirdiği tespit edilmiştir (1678: 26/22/3).

Harita 12. Elvanzade Cami

Kaynak: 1913-1914 Alman Mavi Haritaları J9.

İlk vakıfla ikinci vakıf arasında geçen 8 yıl içinde mescidin hasar gördüğü ve ikinci vakfın bu hasarın telafisi için mescidin yeniden inşasına yönelik vakfedildiği anlaşılmıştır. Mehmet Efendi, mescidi ihya etmekle kalmayarak yanına şeyhin oturması için ev de yaptırmıştır. Elvanzade Mescidi'nin şahsiyet defterinde mescidin yeri, “Kesme Kaya dışında Balad nezdinde” olarak tarif edilmiştir (VGMA., Şahsiyet Defteri nr.: 132, Umumi Sıra no: 955-956, 116). Karşımıza çıkan Kesme Kaya Bölgesi, hazırlanan envanterdeki bir başka vakfiyede mülklerin yeri tarif edilirken “Azepler Hamamı'na mesafede bulunan Kesme Kaya yakınlarında” olarak kayıtlıdır (1870: 8/145/6). Buradan Azepler Hamamı ile Kesme Kaya Bölgesi'nin bir ilişkisi olduğu ve hamamın bölgenin uzağında yer aldığı kesinleşmiştir. Belgelerin tamamı birleştirildiğinde birincil kaynaklardan yapılacak çapraz sorgulamaların önemi ortadadır. Ayrıca, 200 yıl gibi uzun sayılabilecek bir sürede farklı nedenlerden dolayı kullanılamaz duruma gelen hayratlara yönelik kurulan para vakıfları sayesinde hizmetlerin sürdürülebilir kılındığı bir kez daha örneklendirilmiştir.

Elvanzade'nin yaptırdığı ikinci mescidin mahallesi, Ayasofya Nahiyesi'nde “Mahalle-i Mescid-i Hacı Sinan bin Elvan” Elvanoğlu Hoca Sinan, bilinen adıyla Elvanzade Mahallesi olarak kayıtlıdır. Demirkapı yakınlarındaki Elvanzade Mahallesi'nin kurucu mescididir. 1653'te onaylanan vakfiyeye göre; Demirkapı'da Daye Hatun Mahallesi'nde oturan vâkıf Üskübî Ali Ağa, Demirkapı'daki Elvanzade Mescidi'nin minberini yaptırmış ve görevli ücretlerine katkı sağlamıştır (1653: 26/24/39). Hadika'da, Elvanzade Mescidi'nin minberini Üskübî Ali Ağa'nın koydurduğu bilgisinden hareketle 1653'te onaylanan vakfiyenin söz konusu mescidin minber vakfı olduğu anlaşılmıştır (Ayvan-sarâyî: 86). Mescit, Sirkeci Tren İstasyonu'nun yapımı sırasında yıkılmıştır.

Harita 13. Elvanzade Mescidi

208 numara Demir-
kapı'daki Elvanzade
Camisi, 155 numara
Vezir Cami, 207 nu-
mara ile işaretli yer ise
Ahmet Ağa Camidir.

Kaynak: Mühendishane-i Berri Hümayun 1838 yılı Camiler Haritası.

Altay Camisi

Çalışmanın başından itibaren camiler banilerinin isimlerine, buldukları konumlara ve etrafındaki diğer hayratlara referansla anılmışlardır. Bunlara ek olarak camiler, tamir ve bakımını üstlenen ya da ihya eden kişilerin isimleri ile de tanınmışlardır. Hırka-i Şerif'de bulunan Mesih Paşa Camisi'nin hemen yakınlarında "Mahalle-i Mescid-i Hacı Hasan'ül-Meşhür Bi-Debbacoğlu" Debbazade Hacı Hasan Mahallesi yer almaktaydı. Aynı zamanda mahallenin kurucu mescidi olan Debbazade Hasan Mescidi'nin vakfi 1495 yılında onaylanmıştır (Barkan vd.: 410, Canatar 2004: 672). Hadika'da mescidin ismi geçmemekle beraber tam da mescidin bulunduğu yerdeki Altay Camisi'nin, banisi Şeyhülislam Debbazade Mehmet Efendi tarafından 1669 tarihinde inşa ettirildiği belirtilmiştir (Ayvansarâyî: 77).

Harita 14. Altay Camisi – Hasan Efendi Cami

97 Mesih Paşa Cami-
Eski Ali Paşa Cami,
98 Hırka-i Şerif, 69
numara ise Hasan
Efendi Cami olarak
işaretlidir.

Kaynak: Mühendishane-i Berri Hümayun 1838 yılı Camiler Haritası

Barkan, 1838 camiler haritasını referans vererek Altay Camisi'nin Debbağzade Hasan Mescidi'nin yerine yapıldığını belirtmektedir. Harita 14'te Altay Camisi yerine denk gelen 69 numarada "Hasan Efendi Cami" kaydı görülmektedir.

İhya tarihinden 27 yıl sonrasına ait bir vakfiye konuya açıklık getirmiştir. Vakfiyede bahsi geçen cami, "Debbağ Hacı Hasan Mahallesi'nde vaki Debbağ Hacı Hasan Mescidi" şeklinde kayıtlıdır (1696: 26/31/183). Vakfiyeden, 1696'da mescidin varlığı ve 1669'daki ihyasından sonra bir süre daha ilk adıyla anılmaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Yapılan çapraz sorgulamalar sayesinde Altay Camisi ile Debbağzade Hasan Camilerinin aynı camiler olduğu, caminin zaman içerisinde banisi Debbağzade Hasan'ın adı ile değil torunu Şeyhülislam Debbağzade Mehmet Efendi'nin ihya ettiği adıyla "Altay Camisi" olarak anıldığı kanıtlanmıştır (Süreyya, C. III: 993). Görüldüğü gibi bazen yıllar öncesi ile günümüz arasında iletişime sebebiyet veren bir para vakfı vakfiyesi olaya açıklık getirmiştir. Cami, 1965 yılı bilgilerini içeren Müller-Wiener Haritası'nda da Altay Cami olarak geçmektedir (Müller-Wiener, C. 4/21).

1880 Ayverdi Haritası'nda Altay ve Debbağzade Cami olarak iki isimle yazılan cami, Altay Caddesi ile Altay Sokağı'nın kesiştiği yerde işaretlenmiştir. Günümüzde, Altay Caddesi, Fevzi Paşa Caddesi ve Kırtay Sokağı'nın kesiştiği yerde ibadete açıktır.

Harita 15. Altay Cami

1696 yılına ait vakfiyede, ilk inşa tarihi olan 1495'ten 200 yıl sonrası Altay Camisi'ne para vakıflarının yapmış olduğu katkılar detaylandırılmıştır.

Kaynak: Ayverdi Haritası D/5.

Hacı Davut Mescidi

Hacı Davut Mescidi, bulunduğu yere atfen Ayazma Kapısı Mescidi olarak da bilinmektedir. Kurucu mescit olmadığı için adına mahalesi yoktur (Öz: 26, Barkan vd.: 261, Süreyya C. 2: 324) Mescidin Hacı Davut Ağa tarafından vakfedilen 1537 tarihli vakfı “Hazret-i Şeyh Muhyiddin Mahallesi’nde” kayıtlıdır. (Barkan vd.: 261) Vakfin kurulduğu tarihten 200 yıl sonra, 1735 tarihinde Vefa Molla Gürani Mahallesi’nde oturan vâkıf Hacı Süleyman’ın sur dışın-da bir mescide minber yaptırdığı tespit edilmiştir (1735: 26/101/42). Yapılan çapraz sorgulamalar sayesinde minber yaptırılan mescidin, vâkıf keresteci Hacı Süleyman’ın işyeri yakınlarındaki Hacı Davut Mescidi olduğu anlaşılmıştır. Hadika’da mescidin banisinin Kanuni devri ileri gelenlerinden Hacı Davut Ağa olduğu, minberini ise Süleyman Ağa’nın yaptırdığı kayıtlıdır (Ayvansarâyî: 322). Haritalarla ve diğer tarihi kaynaklarla da desteklenen incelemenin sonucunda 1735 yılına ait vakfiyenin, Hacı Davut Mescidi’nin minber vakfına ait olduğu kesinleşmiştir. Vâkıf Hacı Süleyman Ağa, minber yaptırmanın yanı sıra mescidin görevli ücretlerinin karşılanması için 1000 kuruş daha vakfetmiştir. Ayrıca bahsi geçen vakfin 1903 yılındaki mütevellî değişim kaydı bulunmuştur. Vâkıf ismi, yapılması istenilen görevler, görevli ücretleri ve mahalle ismi gibi detaylardan 1735 yılında kurulan minber vakfının yaklaşık 170 yıl boyunca vakif şartları değişmeden hizmetlerine devam ettiği anlaşılmıştır (BOA, EV. MKT.CHT. no.612).

Mescidin hizmetlerine katkı sağlayan 1825 tarihli bir diğer para vakfında mescidin konumu, Odun Kapısı haricinde olarak belirtilmiştir (1825: 26/107/47). Vâkıf Hacı Hasan’ın Küçük Pazar yakınlarında yumurtacı esnafı kethüdası olmasına ilaveten yukarıda adı geçen Hacı Süleyman’ın da keresteci olması; Odun İskelesi civarında bulunan Hacı Davut Mescidi’ne yumurtacı, keresteci gibi civarda bulunan esnafın katkı sağladığı belgeleriyle tespit edilmiştir.

Harita 16. Ayazma Kapısı Mescidi

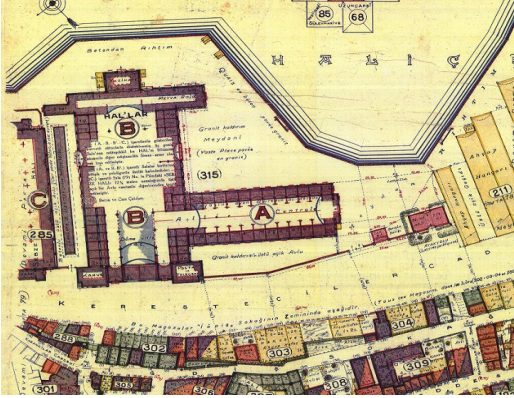

1913-1914 yıllarında Sarı Timur Mahallesi’nde Ayazma Kapısı Mescidi olarak işaretlenen mescidin yeri günümüzde Fatih İlçesi, Sarı Demir Mahallesi 371 ada 9 numaralı parselde kayıtlıdır.

Kaynak: 1913-1914 Alman Mavi Haritaları, J8/2.

Eminönü'nde sebze hali yapımı sırasında yıkılan mescit, tam olarak Şişhane-Eminönü metro çıkışının bulunduğu yere denk düşmektedir.

Harita 17. Ayazma Kapısı Mescidi

Harita 17'de, Pervititch'in 1943 yılında hazırladığı haritada, Sarıtimur Mahallesi'nde bulunan caminin yerine yapılan sebze-meyve hali görülmektedir.

Kaynak: Pervititch 77.

Mescit, inşa tarihi 1537'den 1825 yılına kadar geçen 288 yıllık sürede para vakıfları, 1825-1903 arasındaki 78 yıl boyunca diğer arşiv belgeleri sayesinde toplamda 366 yıl boyunca takip edilebilmiştir.

Alyanak Tekkesi Mescidi

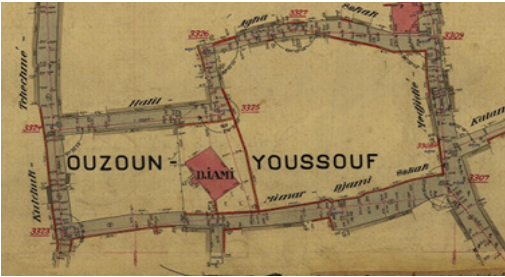
Cami ve mescitlerin beraberindeki tekkelere vakfedilen vakıflardan bir diğeri Alyanak Tekkesi Mescidi'ne katkıda bulunmuştur. Tekke vakıflarında da diğer vakıflarda olduğu gibi öncelikle vâkıfın adı ve tekkenin konumu belirtilerek sırasıyla hangi tarikate bağlı olduğu ve şeyhinin ismi kaydedilmiştir. Bu aşamada, tekkelerin bir kısmının camilere vakfiye ile meşihat konulması sayesinde aynı yerde faaliyete geçtiği bilinmelidir. Sonrasında tekke fonksiyonu gereği ek binalar yapılmaya başlanmıştır. Söz konusu sistem Alyanak Tekkesi Mescidi üzerinden incelenirken mescidin diğer adı olan Zehgiri Kemal Mescidi'nin kaynaklarda farklı mescit şeklinde değerlendirildiği tespit edilmiştir. Para vakıflarının Alyanak Tekkesi Mescidi'nin sürdürülebilirliğine katkısı araştırılırken aynı zamanda söz konusu yanlış anlaşılma vakfiye örnekleri kullanılarak düzeltilmiştir.

16.yy başlarında mescit olarak inşa edilmiş, 19.yy'da tekke olarak onaylanmış hayratın mahallesi 1546 tahririnde "Mahalle-i Mescid-i Zehgirci Kemal" 1600 tahririnde ise "Mahalle-i Zincci Kemâl" olarak geçmektedir (Canatar 2004: 28, Barkan vd.: 381). Mahallenin kurucu mescidi olduğu anlaşılan Zehgiri Kemal Mescidi'nin yapım tarihi tam olarak bilinmemekle

beraber vakfı 1513 yılında kurulduğu için 16. yy'ın başlarında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Bu tarihten 1782 Cibali yangınında harap olduğu tarihe kadar hizmetlerine mescit olarak devam eden hayrat, 1831'de Rufaî tarikatına mensup Şeyh Alyanakzade Ali Efendi tarafından kurulan para vakfiyle ihya edilmiştir. İhya tarihinden sonra mescit Alyanakzade'nin ismi ile anılmaya başlamıştır. Alyanakzade'nin ilk vakfından sonra (bazıları birbirine zam olmak üzere) başka vakıflar kurarak mescidin gereken ihtiyaçlarına katkı sağladığı, ayrıca fukara ve dervişlerin barınmaları için hücreler yaptırdığı tespit edilmiştir. Süreç zarfında tekke olarak da tescil ettirilen Alyanak Mescidi, 1832'den sonra Alyanak Tekkesi Mescidi olarak kayıtlara geçmiştir (1839: 8/129/4, 1842: 8/129/16b, 1847: 8/129/42, 1855: 8/129/42). Konumu Hadika'da, Lâlezar yakınlarında, 1838 yılına ait vakfiyede ise Uzun Yusuf Mahallesi'nde olarak tarif edilmiştir (1838: 8/129/3, Ayvansarâyî: 172). Bu tarihte Uzun Yusuf ve Zehgiri Kemal Mahallelerinin, Uzun Yusuf Mahallesi altında birleştiği anlaşılmıştır. Birleşmenin ardından Uzun Yusuf Mescidi Mahallesi ile Alyanak Tekkesi Mescidi Mahallesi literatürde aynı mahallenin iki farklı ismi olarak geçmeye başlamıştır (Ayverdi: 50, Fatih Camileri: 229, Öz: 158, Ayvansarâyî: 172-173). Yaşanan bu karışıklık kurucu mescitler üzerinden de devam etmiştir.

Alyanak Tekkesi Mescidi, Uzun Yusuf Mahallesi'nin kurucu mescidi olarak kabul edilmiş, Uzun Yusuf Mescidi'nin bir diğer adı Alyanak Tekkesi Mescidi olarak yazılmıştır. Yukarıda ayrıntılı izah edildiği şekilde Alyanak Tekkesi Mescidi, Zehkiri Kemal Mescidi'nin diğer bir adıdır, Uzun Yusuf Mahallesi'nin kurucu mescidi değildir. Vakfiyeler, BOA. ve VGMA. belgeleri ile haritalar üzerinden yapılan sorgulamada her iki mescidin, sonradan birleşse de farklı mahallelerin kurucu mescitleri olarak farklı yerlerde bulunduğu tespit edilmiştir (BOA, EV. MH. no: 621/162, VGMA, Şahsiyet Defter nr: 133, Umumi Sıra no: 1226, 180.) Uzun Yusuf Camisi, Fatih İlçesi, 1421 ada 2 nolu parselde ibadete açıktır.

Harita 18. Uzun Yusuf Cami

Harita 18'de Uzun Yusuf Cami, Uzun Yusuf Mahallesi'nde isim verilmeden cami olarak işaretlidir.

Kaynak: 1913-1914 Alman Mavi Haritaları M7/3.

Harita 19'da Alyanak Tekkesi Mescidi, isimsiz olarak Alyanak Tekkesi Sokak ve Vani Dergâhı Sokak arasında "tekke" olarak işaretlenmiştir. Günümüzde, Alyanak Tekkesi Mescidi Fatih İlçesi, 1427 ada, 6 parselde Seyyit Ömer Mahallesi, Vâni Dergâhı Sokak 53 numarada ibadete açık durumdadır. 1913 yılı haritasında kayıtlı Vâni Dergâhı Sokağı isminin 2016'ya kadar 100 yıldan fazla sürede değişmeden kaldığı görülmektedir.

Harita 19. *Alyanak Tekkesi Cami*

Kaynak: 1913-1914 Alman Mavi Haritaları M/6.

Neticede hem Uzun Yusuf Mahallesi'nin hem de Alyanak Tekkesi Mescidi Mahallesi'nin kendi kurucu mescitleri bulunmaktadır. İki mahallenin zamanla birleşmesi sonucunda Alyanak Tekkesi Mescidi Mahallesi'nin Uzun Yusuf Mahallesi sınırlarına dâhil olduğu Alyanak Tekkesi Mescidi'nin kurucu mescit olma vasfını kaybettiği anlaşılmıştır.

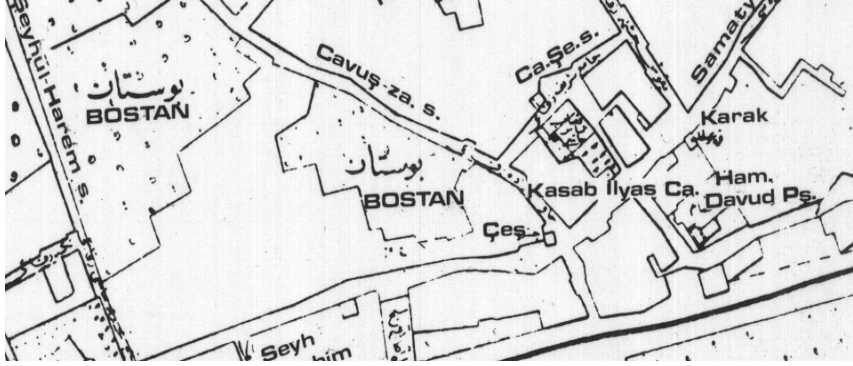
Kasap İlyas Mescidi

Aynı hayratın ihtiyaçları için kurulmuş vakıflar sayesinde hayratın içinde bulunduğu mahallenin yıllar içinde geçirdiği değişim ve dönüşüm de takip edilebilmiştir. İstanbul'un en eski yerleşim yerlerinden biri olan Kasap İlyas Mahallesi, Davut Paşa İskelesi'nden Langa ve Samatya'ya kadar olan kısımları kapsamaktaydı. Mahalle, 1546 ve 1600 yılları tahrirlerinde "Mahalle-i Câmî-i Kasap Hâcî İlyas" adı ile geçmektedir (Barkan vd.: 351, Canatar 2004: 566, Ayverdi: 29). Kurucu cami Kasap İlyas Mescidi ise Fatih Sultan Mehmet ile birlikte İstanbul'a gelen Ni mel-ceyşden Kasap İlyas tarafından 1494'te yaptırılmıştır (Ayvansarâyî: 237, Öz: 85).

Araştırma dâhilinde mahalle ve mescidine katkı sağlayan en erken tarihli vakıf; 1621 yılında Kasap İlyas Mahallesi sakinlerinden Ali Çelebi'nin eğitim

ve dini hizmetler için kurduğu vakıftır (1621: 26/11/31). Vakfiyede öncelikle mahallenin Davut Paşa İskelesi yakınlarında olduğu belirtilmiştir. Sonrasında Ali Çelebi'nin 100.000 Osmanlı akçesi ile bazı mallarını vakfettiği kaydedilmiştir. Vakfedilen bu malların detayları verildiğinden odaların tahtani olduğu, bahçeleri, kenefleri ve ahırlarının bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca vakfedilen tahtani bir odanın üst katının darülkurra olarak hizmet vermesi istenerek öğrencilerin ve hocalarının masrafları karşılanmıştır. Kasap İlyas Mahallesi sakinlerinden Hacı Mustafa Efendi tarafından mahalle camisi görevlilerinin ihtiyaçlarına yönelik 1751'de kurulan bir başka para vakfı kaydından mahallede fırın, bostan, köşk, sandalçı ve attar dükkânları olduğu anlaşılmaktadır (1751: 26/102/132).

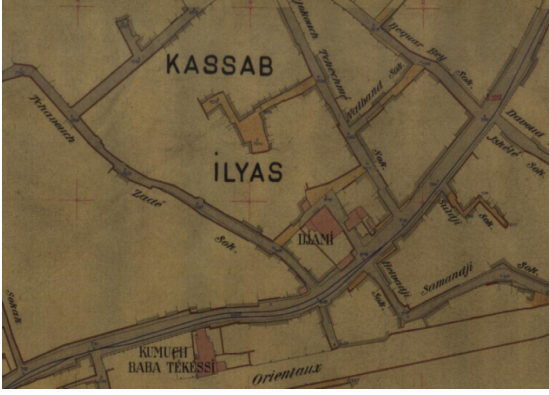
Harita 20. Kasap İlyas Cami

Kaynak: Ayverdi Haritaları D/3.

Harita 20'de vakfiyede mahallede yer aldığı belirtilen bostanlar ve caminin hemen yanındaki çeşme 1880 yılı itibarıyla işaretlenmiştir. Mahalle ve camininin 19.yy'ın ilk yarısındaki durumu Davutpaşa Mahkemesi kayıtlarında 1806-1839 yılları arasında vakfedilmiş para vakıfları sayesinde takip edilmiştir. 1806 yılında Emine Hatun vakfında, Kasap İlyas Mahallesi camisinde haftada bir gün vaaz veren görevli ile caminin kayyumuna verilecek ücretleri belirtmiştir (1806: 8/95/65b). Şerife Emine Hatun 1829'da hazırladığı vakfiyesinde Kasap İlyas Camisi görevli ücretlerine katkı sağlamıştır. Vefatından sonra vakfın tevliyetini ve nezaretini camide imam olacak kişilere verdiği bilgisinden vakfın mahalle avarızına devredildiği anlaşılmaktadır (1829: 8/95/86b). 1832'de Zeliha Hatun tarafından kurulan ve caminin görevli ücretlerine katkı yapan bir diğer vakıf da önceki vakıf gibi mahallenin avarızına devredilmiştir (1832: 8/95/91).

Harita 21. Kasap İlyas Cami

Harita 21’de isim belirtilmeden cami olarak işaretli Kasap İlyas Mescidi, günümüzde Fatih İlçesi Cerrahpaşa Mahallesi Kasap İlyas Cami Sokağı’nda yeniden inşa edilmiştir.

Kaynak: 1913-1914 Alman Mavi Haritaları L/5.

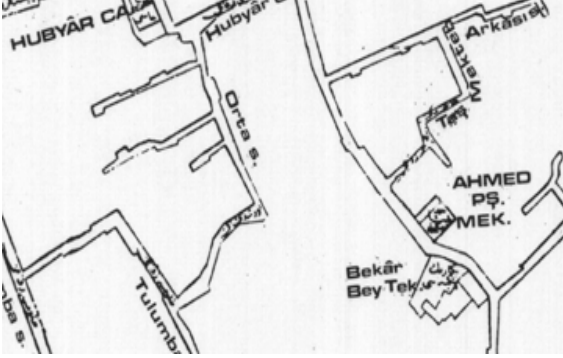
Neticede, 1494 yılında kurucu camisi inşa edilen Kasap İlyas Mahallesi ve Kasap İlyas Camisi 338 yıl boyunca para vakıfları sayesinde takip edilebilmiştir.

Abayi Ali Bey Mescidi

Davudpaşa İskelesi yakınlarında Şeyh Süleyman Abayi tarafından 17.yy’da inşa ettirilen Abayi Ali Bey Mescidi, “Mahalle-i Mescid-i Abayıcı-zâde” Abayıcızade Mahallesi’nin kurucu mescididir (Öz: 17, Ayvansarayî: 205). Cerrahpaşa Hastanesi’nin karşısında Yokuşçeşmesi ve Hobyar Mektebi Sokaklarının kesiştiği köşede bulunan mescidin mahallesi ilk kurulduğunda 15 evden ibaretti (Barkan vd.: 351, Canatar 2004: 565). Mahalle sonradan Kasap İlyas Mahallesi ile birleştiği için Abayi Ali Bey Mescidi kurucu mescit olma özelliğini kaybetmiştir. 1839 yılında onaylanan vakfiyede “Kasap İlyas Mahallesi’nde Abayi Ali Bey Mescidi” şeklindeki kayıttan mahallelerin 1839’dan önce Kasap İlyas Mahallesi adı altında birleştiği anlaşılmaktadır (1839: 8/129/2). Kasap İlyas Mahallesi sakinlerinden Şeyh Mehmet Kamil Efendi vakfını, Abayi Ali Bey Mescidi’nin meşihat görevini karşılamak için kurmuştur. Rufai tarikatına mensup olan vâkıf, aynı zamanda Abayi Ali Bey Mescidi’nin imamıdır. Hadika’da mescidin imametinin şeyhlere meşrut olduğu yazmaktadır. Bu bilgiyi teyit eder şekilde 1839 tarihli vakfiyeden şeyhlik ve meşihatın aynı zamanda mescidin imamı olan vâkıf Şeyh Mehmet Kamil Efendi’de olduğu anlaşılmaktadır. Mescit vakfının kurulduğu dönemden 200 yıl geçmesine rağmen vakıf şartının kaybolmadan devam ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca, Şeyh Kamil Bey’in mescide dergâh olarak kullanım

izni çıkarttığı ve bu tarihten sonra mescidin “Şeyh Kamil Bey Dergâhı” olarak anıldığı anlaşılmıştır. Şeyh Kamil Bey evlenmediği için tekkenin diğer bir adı “Bekâr Bey” olarak bilinmektedir. Alyanak Tekkesi Mescidi, Eyüp Hulusi Efendi/Çakır Ağa Mescidi örneklerinde de görüldüğü gibi camilere meşihat verilemesiyle tekke olarak onaylanan yerlerin şeyhleri aynı zamanda camilerin imamı olmaktadır. Bu gelenek Abayi Ali Bey Tekkesi’nde de devam etmiştir.

Harita 22. Bekar Bey Tekkesi

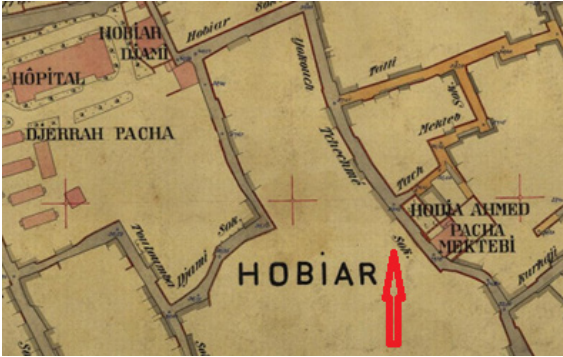

1880’li yılları gösteren Harita 22’de Ahmet Paşa Mektebi karşısındaki tekkenin, Bekar Bey Tekkesi olarak işaretlendiği ve henüz yıkılmadığı görülmektedir.

Kaynak: Ayverdi Haritası D/3.

Mescit hakkındaki diğer bir belgede; 18 Kasım 1896 tarihinde “şeyh Kamil Bey dergâh-ı şerif-i vakfının kadrosuzluğu cihetiyle harap olup küçük hareket ...” şeklindeki kayıta 1896 ve 1898 depremlerinde Abayi Ali Bey Mescidi’nin hasar gördüğü, görevlisinin olmadığı için de iyice harap olduğu belirtilmektedir (BOA. EV. MKT. no: 02310.00038).

Harita 23. Şeyh Kamil Bey Dergahı’nın Arsası

1913’te Harita 23’te yanan dergahın arsası Cerah Paşa Hastanesi’nin hemen altında Hoca Ahmet Paşa Mektebi’nin karşısında ok ile işaretli yerde boş alan olarak görülmektedir.

Kaynak: 1913-1914 Alman Mavi Haritaları, L/6.

Arşiv belgelerine göre 1898'de yıkılan ve sonrasında yanan mescit, 1913 yılı Alman Mavi Haritalarında yer almamaktadır.

Fotoğraf 1. *Bekâr Bey Tekkesi ve Mescidi*

Tekke ve zaviyelerin kapatılması kanunundan (1925 yılından) sonra tekkenin kalıntıları Kamil Bey'in varisleri tarafından yıkıcıya satılmıştır. 1944'te tekkenin sadece mihrap duvarı ve minare kaidesi kalmıştır.

Kaynak: Encümen arşivi Dosya No B132.

Sonuç

Para vakıfları üzerinden yapılan araştırmalarda, kuruluş amaçlarını anlayabilmek için vakıf gelirlerinin yönlendirildiği alanlar tespit edilmelidir. Gerekli tespitler yapılmadan vakıf gelirlerinin sayısal verilere dönüştürülmüş tablolardan ibaret çıktuları kullanılarak elde edilen sonuçlar dar bir çerçevede sıkışmaya mahkûmdur. Burada anahtar rol vakıfların kuruluş senetleri olan vakfiyelere düşmektedir. Vakfiyeler zaman içine yayılarak bütün halinde değerlendirildiğinde, vakfedilen paraların ekonomik hayata katkısının yanı sıra sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel hayata yansımalarının da olduğu anlaşılmaktadır. Bu bakış açısıyla vakfiyeler incelendiğinde, halkın birikimlerini hayratları sürdürülebilir kılmak adına ekonomik sistemin içine aktardığı tespit edilmiştir.

Hayratların giderleri, öncelikle banileri tarafından karşılanırsa da hizmetlerinin sürdürülebilir kılınmasını sağlayan en önemli unsurun kendilerine vakfedilen diğer vakıflar olduğu görülmüştür. Isınma, aydınlanma, su ihtiyacı, tefrişat, kullanılan araç gereçlerin temini ve binaların bakımı söz konusu vakıfların yaptığı ekonomik destekler sayesinde sürdürülebilir kılınmıştır. Vakıf, kurucu vakıf olmayıp varolan hayratların işlevlerini devam ettirmek amacındaysa bu husus vakfiyesinde açıkça detaylandırmıştır. Zamanla yıpranmalara, nüfus artışına, görevli ücretlerinin yeniden yapılandırılmasına ve diğer amaçlara bağlı olarak aynı hayratlara birden fazla vakfın katkı sağladığı

tespit edilmiştir. Bir kişinin aynı hayrat için birden fazla vakıf kurduğu durumlar söz konusu olduğu gibi zaman içinde aynı hayrata farklı vâkıfların katkıları da görülmüştür. Bu sayede, Kasap İlyas Mescidi örneğinde olduğu gibi, yaklaşık 500 yıl önce inşa edilen hayratlara vakfedilen vakıflar incelemeye alınarak aralarındaki bağlar ortaya çıkarılmıştır.

Vâkıfların duygu ve düşüncelerinin somutlaştırılması olan vakfiyelere geçmişten günümüze gönderilmiş ileteler olarak bakıldığında, yazıldıkları dönemin gereksinimlerini günümüze yansıttıklarını görmek mümkündür. Çalışma boyunca, söz konusu bilgileri içeren para vakıfları vakfiyelerinin kent tarihi çalışmalarında birincil kaynaklar olarak kullanılmasının önemli olduğuna vurgu yapılmıştır. Vakfiyelerin takibiyle kurucu mescitlere verilen isimlerin değişime uğradığı tespit edilmiştir. Söz konusu değişiklikler, sıklıkla mahallelinin zaman içerisinde yakınındaki bir başka hayrata yaptıkları atıfla veya hayratın tamiri ve termimini yapan kişilerin isimleri üzerinden gerçekleşmiştir. Ayrıca, kullanılamaz durumda olan hayratların yeniden inşasından sonra ikinci baninin isminin kullanılması ya da hayratta görev yapan sevilen kişilerin isimlerinin alındığı durumlar da göze çarpmıştır. Elvanzade ve Çakır Ağa Camileri örneklerinde olduğu gibi; vâkıfların birden fazla cami yaptırdığında tamamının kendi isimleriyle anılmasının dışında Mesih Paşa Cami örneğindeki gibi farklı kişilerin yaptırdığı fakat aynı isimle anılan camiler de bulunmaktadır. Aynı durum mahalleler için de geçerli olmuş, herhangi bir birleşme olmaksızın Çakır Ağa Mahallesi'nin ismi Mercimek Mahallesi dönüşürülerek diğer Çakır Ağa Mahallelerinden ayırt edilmesi sağlanmıştır. Mahalle birleşmelerinin söz konusu olduğu durumlarda ise Uzun Yusuf ve Alyanakzade Mahallelerinin birleşmeleri üzerinden bir yandan kentlerin geçirdiği dönüşüm vurgulanmaya çalışılırken diğer yandan kurucu camiler üzerinden yaşanan karışıklıklar düzeltilmiştir.

Son söz olarak kent tarihi çalışmalarının kapsamlı şekilde değerlendirilmesi ve anlamlı sonuçlar elde edilebilmesi için vakfiyelerde geçen tüm veriler zaman içerisinde takip edilmelidir. Kısa dönemde bakıldığında durağan ve hiç değişmeyecekmiş gibi görülen akışın uzun dönemde bakıldığında dinamik bir görüntüye büründüğünü fark etmek zor olmayacaktır. Ekonomik, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel hayatın, kendi içinde ayrılan, birleşen, değişen ve dönüşen unsurları para vakıflarının yanı sıra gayrimenkul vakıfları ile de takip edildiğinde sonuçların daha zenginleşeceği muhakkaktır. Bu sayede ortaya çıkarılacak envanterler, gereksinimlere uygun şekillerde her seferinde yeniden düzenlenerek farklı açılardan bağlantıları görebilmeyi kolaylaştırarak bütünü algılanmasında faydalı olacaklardır.

Açıklamalar

- 1 Gerektiğinde Davut Paşa Mahkemesi Para vakıflarından örnekler de ilave edilmiştir. Şer'iyye Sicillerinde Evkaf Muhasebeciliği Mahkemesi 26, Davut Paşa Mahkemesi ise 8. sırada yer almaktadır. Örneklerin hangi mahkemeye ait olduğu, bu numaralardan takip edilmektedir.
- 2 Araştırmanın tamamlandığı günlerde yayınlanan "İstanbul Şer'iyye Sicilleri Vakfiyeler Kataloğu" isimli eserde; İMŞSA.'deki tüm vakıflar buldukları mahkemelerin başlığı altında kaydedilmiştir. Eserde bilgiler, "vakfiyenin sicil numarası, tarih, vâkıfların ismi-oturdukları mahalle, vakfedilen gayrimenkul ve-veya menkuller" başlıkları altında toplanarak envanter çıkartılmıştır. Bu sayede sicillerde vakfiyeler üzerinden çalışacak araştırmacılara büyük katkı sağlanmıştır (Aydın vd. 2016). İsmail Kurt'un 1994 yılında hazırladığı doktora tezinde ise İMŞSA.'deki her mahkemede bulunan para vakıflarının sayısı, sayfa ve sicil belirtilmeden toplu halde verilmiştir. Ayrıca mahalle, tarih ve vakfedilen meblağlar hakkında bilgiler de bulunmaktadır.
- 3 Para vakıfları sayesinde vâkıflar manevi yönden tatmin olurken bir yandan da küçük birikimlerini sosyo-ekonomik alanda kullanıma sunmuşlardır. Detaylı bilgi için (Bkz. Gürsoy 2015).
- 4 Aynı vakfiyede, Mehmet Efendi'nin 128.000 akçe daha harcayarak mescidin hemen yanına şeyhin oturması için ev ve gelir getirmesi için dükkan yaptırdığı kaydedilmiştir. 1934'te Haraccı Kara Mehmet Mahallesi içine alınan mescit, 1942 yılında Atatürk Köprüsü ve bulvarı yapılırken yıkılmıştır.

Kaynaklar

- İMŞSA. Evkaf Muhasebeciliği Mahkemesi Sicilleri 1-129.
BOA, EV. MKT. CHT. no: 612, BOA, EV. MH. no: 621/162.
BOA. EV. MKT. no: 02310.00038.
Aydın, Bilgin vd. (2016). *İstanbul Şer'iyye Sicilleri Vakfiyeler Kataloğu*. İstanbul: İSAM Yay.
- Ayvansarâyî Hüseyin Efendi (2001). *Hadikatü'l-Cevâmi*. C. 1-2. Haz. Ahmed Nezih Galitekin. İstanbul: İşaret Yay.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı (1958). *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskâni ve Nüfusu*. Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı.
- Ayverdi, Ekrem Hakkı (1958b). *19. Asırda İstanbul Haritası*. İstanbul: İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü Yay.
- Barkan Ö. Lütfi ve Ekrem Hakkı Ayverdi (1970). *İstanbul Vakıfları Tahrir Defterleri*

- 953 (1546) Tarihli. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Yay. *Camiler Haritası*. Mühendishane-i Berri-i Humâyûn Talebesi 1254 (1838 Camiler haritası).
- Canatar, Mehmet (2004). *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 1009 (1600) Tarihli*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yay.
- Canatar, Mehmet (2013). “(1009/1600) Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri’ne Göre Nefs-i İstanbul’da Bulunan Mahalleler ve Özelliklerine Dair Gözlemler”. *Uluslararası Osmanlı İstanbullu Sempozyumu (2013: İstanbul)*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür AŞ Yay. 283-310.
- Çınar, Hüseyin ve Miyase Koyuncu Kaya (2015) *Vakıflar Kaynakçası*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yay.
- Dağdelen, İrfan (2007). *Alman Mavileri 1913-1914, I. Dünya Savaşı Öncesi İstanbul Haritaları*. İstanbul: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Yay.
- Eminönü Camileri* (1987). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Eyice, Semavi (1992). “Bodrum Camii”. *İslam Ansiklopedisi*. C. 6. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yay. 250.
- Fatih Camileri ve Diğer Tarihi Eserler* (1991). İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Fatih Müftülüğü.
- Güran, Tevfik (2006). *Ekonomik ve Mâli Yönleriyle Vakıflar Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları*. İstanbul: Kitabevi Yay.
- Gürsoy, Çiğdem (2019). “Aynı ve Başka: Evkaf Muhasebeciliği Mahkemesi Para Vakfı Kayıtları (1605-1828)”. *Belleten* LXXXIII (296): 95-126.
- Gürsoy, Çiğdem (2015). *Osmanlı’da Para Vakıflarının İşleyişi Ve Muhasebe Uygulamaları: Davudpaşa Mahkemesi Para Vakıfları*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Kurt, İsmail (1994). *Nazari ve Tatbiki Olarak Para Vakıfları*. Doktora Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Müller-Wiener, Wolfrang (2001). *İstanbul’un Tarihsel Topografyası*. İstanbul: Yapı Kredi Yay.
- Öz, Tahsin (1997). *İstanbul Camileri*. C.1-2. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Pervititch, Jacques (t.y). *Sigorta Haritalarında İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yay.
- Süreyya, Mehmed (1996). *Sicill-i Osmanî*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay.

New Findings through Endowments Concerning Mosques and Masjids of Istanbul*

Çiğdem Gürsoy**

Abstract

It is known that the services, which are provided on socio-economic fields by foundations have diversified over years. Foundations constitute an indispensable part of Ottoman daily life. Details on the subject can be found in endowments, which represent the articles of association of such foundations. Whereas they concretized emotions and opinions thanks to benefactor endowments. They also conveyed information, which reflect their periods of activity, until today. In this scope, advancing Ottoman urban historiography through analyzing endowments can be considered as a source of knowledge to reach detailed and comprehensive results obtained from primary sources.

While the studies on foundations have generally been illustrated through real estate foundations, moveable property foundations were not analyzed sufficiently. On the other hand, cash waqfs came to the forefront during researches on moveable property foundations that were conducted in limited numbers. As cash waqfs were handled as credit factors in such researches, only their numerical data was evaluated in the economic field. When endowments are examined as a whole, it seen that beyond what is known, cash waqfs include as much socio-cultural information as real estate foundations. The purpose of the study is to carry the cash waqfs away from the narrow frame they are trapped in and search into their contributions to the sustainability of charities. The selected examples allow tracking the changes that charities, which were contributed by several cash waqfs, underwent through years.

Keywords

Ottoman, foundation, cash waqf, endowment, charities, urban history, Istanbul.

* Date of Arrival: 16 August 2016 – Date of Acceptance: 11 May 2017

You can refer to this article as follows:

Gürsoy, Çiğdem (2019). "Vakfiyelerin Dilinden İstanbul'un Bazı Cami ve Mescitleri Hakkında Yeni Bulgular". *bilig – Journal of Social Sciences of the Turkic World* 90: 161-190.

** Dr., *İstinye* University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Economy Department – Istanbul/Turkey

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9292-1963>.

cgursoy@istinye.edu.tr

Новые материалы по данным вакфийе о мечетях Стамбула*

Чигдем Гюрсой**

Аннотация

Известно, что вакуфы, игравшие огромную роль в повседневной жизни османского общества, со временем расширяли услуги, предоставляемые в социально-экономической и социально-культурной сфере. Подробности по этому вопросу можно найти в описаниях пожертвований (вакфийе), которые представляют собой устав таких фондов. В этих текстах отразились чувства и мысли благотворителей, в то же время, они доносят до нас сведения об эпохе. В этом смысле тексты вакфийе можно рассматривать как источник для получения подробной и всеобъемлющей информации, значимой для историографии османских городов.

Большинство исследований вакуфов было сосредоточено на фондах недвижимости, фонды движимого имущества не были достаточно проанализированы. С другой стороны, денежные вакфы вышли на передний план в ходе исследований фондов движимого имущества, которые проводились в ограниченном количестве.

Поскольку в таких исследованиях денежные фонды анализировались в качестве кредитного фактора, их числовые данные оценивались только в контексте экономики. При комплексном изучении текстов вакфийе выясняется, что документы денежных фондов также, как и вакфийе недвижимого имущества, содержат множество информации о социально-культурной жизни. Целью данной работы было вывести исследование денежных вакфов за принятые узкие рамки и рассмотреть вклад благотворительных организаций в обеспечение устойчивого развития. На конкретных примерах показаны те изменения в обществе, которые были обеспечены денежными благотворительными вкладами и фондами.

Ключевые слова

Османская империя, вакуфы, денежный фонд, вакфийе, история города, Стамбул.

* Поступило в редакцию: 16 августа 2016 г. – Принято в номер: 11 мая 2017 г.

Ссылка на статью:

Gürsoy, Çiğdem (2019). “Vakfiyelerin Dilinden İstanbul’un Bazı Cami ve Mescitleri Hakkında Yeni Bulgular”. *bilig – Журнал Гуманитарных Наук Тюркского Мира* 90: 161-190.

** Д-р, преподаватель, Университет Истинье, Факультет экономики, управления и общественных наук, отделение экономики – Стамбул / Турция
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9292-1963>.
cgursoy@istinye.edu.tr